

УДК 811.133.1'371

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ АБСТРАКТНИХ ІМЕННИКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Піскозуб З. Ф.

Стаття є результатом дослідження різних аспектів функціонування абстрактних іменників сучасної французької мови, що дало можливість визначити головні дистрибуційні критерії, сукупність яких дає змогу виокремити абстрактні іменники.

Ключові слова: абстрактний іменник, дистрибуційний критерій, класифікація.

Статья является результатом исследования различных аспектов функционирования абстрактных существительных современного французского языка, что позволило определить главные дистрибуционные критерии, совокупность которых позволяет выделить абстрактные существительные.

Ключевые слова: абстрактное существительное, дистрибуционный критерий, классификация.

This paper is the result of studies of various aspects of abstract nouns of the modern French language, making it possible to identify the main distribution criteria, a set of which allows us to distinguish the abstract nouns.

Key words: abstract noun, distributional criterion, classification.

Останні лінгво-філософські дослідження свідчать про існування значних труднощів в плані характеристики абстрактних імен, оскільки ці мовні одиниці не утворюють однорідного лексичного чи семантичного класу. Щоб краще зорієнтуватися в проблемі інтегрування абстрактних імен у мовні процеси, на нашу думку, виникає необхідність в удосконаленні принципів їх аргументування і прагматичного функціонування. Вивчення абстрактної лексики посідає доволі скромне місце в лінгвістичній літературі, хоча проблема співвідношення категорії мислення і частин мови давно викликала зацікавлення лінгвістів, таких як Буслаєв Ф. І, Потебня О. О., Пешковський О. М. та інших.

Щодо українських мовознавців, то найчастіше вони цікавилися проблемою абстрактних іменників в ході дослідження словотвору старої та сучасної української мови (Грещук В. В.). Вивченню окремих питань абстрактної лексики присвячено працю зі словотвору лексики старослов'янської, давньоруської та інших слов'янських мов (Ковалик І. І.). Аналізові абстрактних іменників старобілоруської мови присвячена монографія В. Сташайтене. Стилiстичний аспект функціонування абстрактних іменників множини російської і французької мов вивчає Хабібуліна Е. Р.

Значно більше зацікавлення викликала проблема абстрактного в інземних дослідників. Абстрактні субстантиви в романських мовах і, зокрема, в італійській досліджує К. Джонсон. Окремим аспектам реконструкції абстрактного в індоєвропейських мовах присвячена праця Ж. Піно. М. Святковська вивчає функціонування *nomina actionis* у польській мові. М. Гальміш, Ж. Клейбер, А. Руссо, М. Вільме, Н. Фльо, Г. Ле Бурделес, Д. Ван де Вельде – французькі науковці, які зробили свій вагомий внесок у дослідження абстрактних іменників. Об'єктом дослідження П. Ле Нестура є абстрактні субстантиви японської мови.

У зв'язку з цим стає науково перспективною проблема повнішого визначення саме лінгвістичного статусу абстракцій. Питання абстрактного імені актуалізує нові проблеми, серед яких, на нашу думку, однією з важливих є можливість поєднання інтуїтивного поняття абстракції з логіко-синтаксичними властивостями та морфологічними характеристиками абстрактного іменника.

Отже, **мета** даного дослідження полягає у виокремленні основних критеріїв, які уможливають здійснення класифікації абстрактних іменників французької мови.

Простеживши на конкретному мовному матеріалі процеси смислових альтернацій абстрактних іменників та їх відношення до категорії числа, ми змогли отримати додаткову інформацію про сутність AI, що дозволило нам підійти “впритул” до питання їх класифікації. Класифікація як система логічної операції ділення, репрезентована найчастіше у вигляді таблиці чи схеми для кращої орієнтації в об’ємі поняття. Зазначимо крім того, що ця процедура певною мірою суб’єктивна, оскільки здійснюється носієм мови, який володіє індивідуальною системою поглядів і менталітетом, що є неповторним. Зауважимо, що весь кількісний словниковий склад абстрактних іменників замкнута в рамки класифікації, навіть дуже досконалої, визначити місце кожної з них нам видається неможливим. Логічна операція класифікації здійснюється суб’єктом для кращої орієнтації у такому багатогранному, складному і різноманітному пласті лексики, як абстрактна.

Спроби здійснити класифікацію абстрактних імен французької мови вже були зроблені дослідниками, наприклад, Е. Х. Хабібуліною, яка класифікувала французькі абстрами множини. Цікавим є погляд французького лінгвіста Ж. – С. Анскомбра, який вважає, що клас субстантивів має підклас, який відноситься до людської діяльності психологічного чи фізіологічного типів. З цієї точки зору він розглядає дві найбільші, на його думку, групи іменників: *noms d'attitude et noms de sentiment* [7]. Ми ж вважаємо, що “психологічні” імена становлять невід’ємну частину абстрактних імен, формують їх ядро. Проте, жодними дослідниками не бралася до уваги інтуїція, чи, вірніше, інтуїтивний принцип. Вважаємо, що неможливо не брати до уваги такий важливий компонент когнітивної діяльності людини, як інтуїція, яка є органом пізнання життя [3, с. 207], свого роду відчуженням справжньої сутності об’єкта. Вона ніби пробирається “всередину” об’єкта і безпосередньо “чує” його єство. Знання, здобуте інтуїтивно внаслідок такої його “безпосередності”, набуває характеру очевидної істини, тобто такої, що не потребує логічного обґрунтування [5, с. 186].

Отже, взявши за основу класифікації “психологічні” іменники, запропоновані Ж.-С. Анскомбром, і базуючись на чисто інтуїтивній точці зору, ми зробили наступний поділ цього підкласу на:

- перцептивні іменники: *vue, odorat,*
- пізнавальні (епістемічні) іменники: *pensée, croyance, connaissance,*
- “ментальні” іменники, чи іменники ментальної здатності: *intelligence, conscience,*
- іменники відношення (чи поведінки): *affectation, nervosité, nonchalance,*
- “емоційні” іменники: *haine, satisfaction, envie, dépit.*

Інтуїтивна класифікація є, безперечно, недосконалою, тому необхідні пояснення. Класифікація засвідчує полісемічний характер багатьох термінів. Наприклад, *conscience* і *connaissance* є складовою частиною підгрупи ментальних іменників у виразі *perdre (conscience + connaissance)* і підгрупи пізнавальних іменників у виразі *prendre (conscience + connaissance)*. *Satisfaction* є емоційним іменником в *éprouver de la satisfaction* і іменником дії в *satisfaction des revendications*. Приклади можна продовжувати наводити. Та навіть у простих випадках є вагання. Так, лексема *mépris* є почуття, відношення, чи те й інше? Дискусію може викликати питання, як класифікувати *impatience*? Вдаючись до такого суб’єктивного критерія, як інтуїція, зауважимо, що, все ж, нехтувати нею не слід, оскільки вона є невід’ємною складовою когнітивного пошуку. Але нам необхідно виділити суто лінгвістичні критерії, на яких базувалась би класифікація, і які не мали б значних розбіжностей з інтуїцією.

Зупинимось на деяких дистрибуційних критеріях виділення абстрактних (психологічних) іменників. Перший – це **критерій детермінації**. При відсутності будь-яких інших специфікацій, саме партитивний артикль є “стандартним” детермінантом більшості субстантивів, які наша інтуїція класифікує як “психологічні” іменники. Проте, існують відмінності всередині цих іменників, що стосується проблеми детермінованості. Якщо іменники відношення і

емоційні іменники детермінуються партитивом, як-от: *Ce travail exige (de la patience + curiosité + passion)*. *Ce livre m'a inspiré de l' (horreur + aversion)*, то зауважимо, що партитив погано поєднується з перцептивними іменниками: *Le lynx est réputé pour avoir de la vue*. Так само, як і з пізнавальними і ментальними іменниками: *Il y a de la pensée ? dans ce livre. L'homme possède ? de (l'intelligence + la conscience)*. Проте іменники ментальної здатності можуть вживатися з партитивом, коли є особливе судження, що може бути визнаним при умові існування *Je trouve que: Je trouve qu'il y a de la volonté chez cet enfant* [11]. І ще один феномен, який ми б хотіли навести. Запропоновані приклади вживань абстрактних іменників з партитивним артиклем, на нашу думку, породжують смисл, близький до того, який ми отримуємо при вживанні психологічних іменників з *un(e) certain(e)*, коли йдеться про "певну кількість", а не про "окреме": *Il y a (un certain + un peu + peu de) (orgueil + regret) chez cet individu*.

Крім того, такий елементарний критерій дає змогу розрізнати пари субстантивів, близьких за смислом, як, наприклад, *soupçon/suspicion, intérêt/intéressement, estime/estimation*:

Ce que veut le conseil, c'est (une + ?de l') estimation.

Ce que demande Max, c'est (?une + de l') estime et rien d'autre.

Наступним є **критерій граматичного числа**. Вплив граматичної категорії числа на семантичну природу психологічних іменників відбувається майже природнім способом. По-перше, численними є іменники, які поруч із вживанням в однині, допускають версію множини: *Personne ne peut supporter les horreurs de la guerre. Mes enfants m'ont apporté de nombreuses satisfactions*. Зміна числа зумовлює семантичну модифікацію. Однак, не всі психологічні субстантиви сприймають множини, як-от: *abattement, affliction, attirance, bien-être, cafard, calme, compréhension, confiance, consternation, contentement, courage, culpabilité, désinvolture, fierté, nervosité, patience, tristesse, etc.* У їх функціонуванні перевага надається однині. Отже, серед абстрактних (психологічних) субстантивів, які не сприймають множини, або сприймають її "погано", знаходимо, як правило, іменники відношення (*calme, courage, compréhension, désinvolture*) та "емоційні" іменники (*abattement, bien-être, confiance, contentement, cafard*) які, як зазначалося, є найчисленнішими. Зазначимо, проте, що субстантиви, які, загалом, "відмовляються" від множини, на думку деяких вчених, в окремих випадках допускають "слабку" форму множини (без зміни смислу), яку називають "дистрибутивною множиною" [7, с. 139].

Критерій морфологічної релевантності займає вагомe місце в семантичній характеристиці абстрактних (а в нашій класифікації психологічних) іменників. Мається на увазі, що в процесі дослідження морфології зазначених іменників ми отримуємо інформацію про семантичний статус відчуття чи відношення. Але не можна стверджувати, що семантичне значення витікає безпосередньо з морфологічного утворення. Немає морфо-семантичного паралелізму, є зв'язок між морфологічним утворенням і семантичним значенням.

Повертаючись до іменників відношення і до емоційних іменників, зауважимо, що вони можуть бути утворені різними способами. Наведемо лише найголовніші:

- утворення на – *tion*: *affliction, consternation, considération, satisfaction,*

- утворення на – *ment*: *affolement, contentement, énervement, soulagement,*

- утворення на – *ance*: *bienveillance, confiance, exubérance, indifférence,*

- утворення регресивного типу: *calme, cafard, dégout, dépit, déprime, désir, ennui, épouvante, espoir, intérêt, peine.*

Таким чином, ми згрупували і класифікували найбільшу підгрупу абстрактних іменників, які відносимо до *психологічних*.

Взявши до уваги зазначені вище дистрибуційні критерії, ми продовжили класифікувати АІ за словотвірними моделями, що дозволить виявити походження, виникнення і становлення словотвірних моделей, за якими утворюються

абстрактні іменники. Назвемо це **класифікацією за структурно - генетичним типом**.

Отже, класифікація за структурно-генетичним типом передбачає поділ абстрактних іменників на дві великі групи: **складні слова, чи мотивовані, і прості слова, чи немотивовані**. У свою чергу, перша група зазнаватиме подальшого поділу за словотвірними моделями. Схематично класифікація матиме наступний вигляд:

Рис. 1. Класифікація абстрактних іменників французької мови

Зауважимо, що класифікаційні підгрупи подані в порядку градації, тобто в залежності від ступеня їх продуктивності.

Першу підгрупу складатиме суфіксація – один з найпродуктивніших способів творення абстрактних іменників: *-tion, -ation, -ibilité, -arité, -isme*. Серед суфіксів, що означають якість і приєднуються до основ прикметника, найбільш продуктивним є суфікс *-ité*: *complexité (f), bonté (f), diversité (f), prolixité(f), verbosité (f), avidité (f), amovibilité (f), benignité (f), futilité (f), neutralité (f)* etc. Зазначимо, що постійно зростаюча необхідність в абстрактних іменниках поряд з поширенням англійської та інших мов, продиктували суттєві корективи в реалізації моделі з суфіксом *-ité*. На це вказує Г. Чинчлей [6, с. 60]. Із десяти потенційних іменників, зазначених Аавіком, *méconnaissabilité, inévitabilité, scientificité, artificialité, irrevocabilité, conscienciosité, proportionalité, expressivité, mensogereté*, – приклад нереалізованих можливостей словотвірної системи – щонайменше сім стали реальними словами мови в наші дні: *artificialité, expressivité, inévitabilité, instinctivité, irrévocabilité, proportionalité, scientificité*. Слід зауважити, що кожне десяте слово серед похідних відноситься саме до таких відад'єктивних іменників абстрактного значення.

Другу підгрупу класифікації складають парасинтетичні утворення, тобто абстрактні іменники, утворені префіксальним чи префіксально-суфіксальним способами. Загалом, ставлення вчених до префіксації як способу творення відокремлених іменників є неоднозначним. Деякі дослідники взагалі не згадують

про префіксацію, розглядаючи проблему словотвору абстрактних імен, і вважаючи, що вона не є продуктивною в цій галузі. Звичайно, префіксальне словотворення не є настільки сильним, як суфіксація, оскільки поява префікса веде до конкретизації поняття. Проте, вона займає вагомe місце серед засобів творення абстрактної лексики. Серед префіксів, що володіють найсильнішою здатністю формувати абстрактну лексику, ми виділили наступні: *pre-*, *poly-*, *post-*. Наприклад: *présupposition* (f), *prédominance* (f), *préadamisme* (m), *polythéisme* (m), *polygénisme* (m), *postposition* (m), *postcommunisme* (m), etc.

Граматична класифікація абстрактних іменників за основами словотвірних моделей призводить до виділення **третьої підгрупи іменників** – непрямих дериватів, тобто абстрем, що зазнали особливого способу словотворення, де транспозиція в розряд відокремлених абстрактних іменників з іншої групи лексем і словоформ здійснюється внаслідок набутої необхідності вказувати на узагальнене значення предмета. Мова йде про субстантивацію прикметників і дієприкметників, які в загальній кількості абстрактних імен характеризуються доволі великою чисельністю. Однією з характерних особливостей субстантивованих прикметників на означення абстрактних понять є те, що вони виступають лише у формі однини. Наприклад: “*Son père s'affligeait de le voir dans ces dispositions, néanmoins il avait un faible pour ce garçon-là qui aimait leur métier*” [8, с. 13]. “*Fontranges entrait dans l'éternel*” [12, с. 151].

Крім того, вони вживаються лише в чоловічому роді. Слід звернути увагу на те, що у французькій мові субстантивація дієприкметників відбувається, в основному, в минулому часі, – *le passé*, *le dementi*, і рідше в теперішньому: *le penchant*, *le montant*. Поряд з прикметниками і дієприслівниками субстантивуються французькі дієслова (інфінітивні): *le devoir*, *le rire*, *le sourire*, *la faire*, *la savoir*; і навіть прислівники: *le bien*, *le mal*, *le pourquoi*. Приклади таких конверсивних іменників є доволі численними у французькій літературі, і на них неодноразово зверталися погляди лінгвістів, тому ми не акцентуватимемо на цьому уваги, а лише проілюструємо декількома прикладами: “...elle veut la respectabilité et la bohème, **le devoir** et la chiennerie, le bonheur calme et le bonheur fou” [10, с. 114]. “*Maloret ferait valoir la chose; une atmosphère d'élection est faite bien souvent de ces riens qui rassurent les uns et qui sont pour les autres une indication*” [8, с. 99]. “*Il était intimidé par la présence du ministre, limité dans ses moindres pensées par la présence de la mort, et le peu d'intimité qu'il avait eue avec Bella ne le gênait pas moins*” [12, с. 141]. Отже, завдяки міжкатегоріальним замінам думка вивільнюється, а вираз збагачується і отримує різні відтінки.

Четверту підгрупу першої групи становлять слова-композиції, які згруповані за морфологічним принципом:

а) абстреми, складені з двох іменників: *sang - gêne* (m), *sang - froid* (m), *vers - librisme* (m); б) абстреми, складені з дієслова й іменника: *trompe - l'oeil* (m), *passe - temps* (m); в) абстреми, складені з іменника і прикметника: *sacré-coeur* (m), *saintsimonisme* (m); г) абстреми, складені з дієслова і прислівника: *play-back* (m); д) дієслова, з'єднані прийменником: *sauve-qui-peut* (m); е) два інфінітиви: *savoir-faire* (m), *savoir vivre* (m); є) прийменника і іменника: *sous - développement* (m), *sous-estimation* (f); ж) двох прислівників: *trop - plein* (m), *pêle - mêle* (m).

Наведені приклади свідчать, що всі зазначені типи є характерними для творення абстрактної лексики, а деякі з них, як, наприклад, префіксація чи складання слів, набирають поширення в сучасній французькій мові і стають дедалі важливішим компонентом словотворення загалом і абстрактної лексики зокрема.

Друга група класифікації об'єднує прості чи немотивовані слова. Ми виокремили їх в окрему групу, беручи до уваги їх велику кількість, а також продуктивне функціонування в мові і в мовленні. Наприклад: *don* (m), *troc* (m), *tact* (m), *tabou* (m), *point* (m), *plis* (m), *vrai* (m), *voeu* (m), *voie* (f), *temps* (m), *tours* (m) etc. Зауважимо, що ці слова відносяться до більш ранніх періодів формування французької мови, на що вказує, крім бібліографічних джерел, і їх односкладова фонетична структура. Продуктивність зазначених слів є варіативною в різних сферах мовлення.

Досліджуючи цю групу абстрем, ми виявили наступний факт: велика кількість простих слів є полісемічними. Серед них: *trait (m)*, *style (m)*, *sens (m)*, *vue (m)*, *tort (m)*, *vague (m, pl)*, *vertu (f)* та інші. Цікавими є метаморфози еволюції слів "*vague*", *sens*, детальний аналіз яких дав можливість зрозуміти, що слова утворюють лексемну мікропарадигму, кожний член якої заповнює значеннєву нішу в лексичній системі французької мови.

Приклади такого типу є достатньо численними в сучасній французькій мові. Аналізуючи їх, ми зіткнулися з дилемою: чи еволюція значення абстреми є полісемією чи широтою семантики? Останнім часом широкозначність, чи еврисемія, розглядається як лексико-семантична категорія – явище, характерне для мов з розвинутим аналітизмом в граматиці і лексиці. Крім того, особливий наголос робиться на лінгвістичні характеристики широкозначних слів. Загалом, проблема полісемії завжди викликала значний інтерес у дослідників. Одні з них, як, наприклад, Ж. Жільєрон, вважали, що полісемія є причиною "захворювання" слів, а нові значення слова заважають його правильному розумінню, до того ж полісемічні слова ніби втрачають свою експресивну силу. Інші ж, як М. Бреаль чи О. Есперсен вважали, що "полісемія є однією з ознак цивілізації і зовсім не призводить до змішання значень" [9], і "мова, позбавлена полісемії, перетворилася б в лінгвістичне пекло" [1]. На думку Коснічяну М. А., "полісемія утворюється в результаті окремих метафоричних і метонімічних переносів, а еврисемія – в результаті підвищення рівня абстрактності значення, послаблення його денотативної обмеженості" [4, с. 21].

Так само, як внутрішня форма слова становить полегшення для запам'ятовування слів, багатозначність є чинником, що сприяє кращому запам'ятовуванню слова. "Якщо моносемічне слово тримається в пам'яті одним "якірним канатом", то полісемічне слово прив'язане міцніше: у нього стільки ж якорів, скільки значень" [2, с. 121]. Тому якщо в існуючого слова з'являється нове значення, то це не що інше, як зміцнення його позицій в мові. Наведені приклади свідчать, що значення слова не може перейти в будь-яке інше. Нове значення слова обов'язково пов'язане з його попереднім значенням, отже, семантична структура слова є, своєрідною, ієрархічною драбиною значень з точки зору синхронії і діячності.

Література

1. Есперсен А. Философия грамматики: перевод с англ. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.
2. Семчинський С. Семантична інтерференція мов (на матеріалі слов'яно – східнороманських мовних контактів)./ С. Семчинський – К.: Вища школа, 1974. – 255 с.
3. Скринник М. А. Предмет і проблематика філософії. Навчальний посібник./ М. А. Скринник, З. Е. Скринник. – Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України, 2001. – 485 с.
4. Феоктистова Н. В. Формирование семантической структуры отвлеченного имени (на материале древнеанглийского языка). / Н. В. Феоктистова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984.– 188 с.
5. Філософія. Підручник для студентів вищих закладів освіти / Бичко І. В., Бойченко І. В., Бойченко М. І., Бузький М. П., Табачковський В. Г. – К.: Либідь, 2002. – 403 с.
6. Чинчлей Г. Очерки по деривации в современном французском языке. / Г. Чинчлей – Кишинев: Штиинца, 1991. – 43 с.
7. Anscombe J.-C. Quand on fait du sentiment: réflexions (presque) spontanées sur la nature linguistique des noms psychologiques // De la musique à la linguistique. – Gand: L. Tasmowski & A. Zribi-Hertz eds. 1992.– Pp. 139-154.
8. Aymé M. La jument verte. – P.: Editions Gallimard, 1992. – 250 p.
9. Bréal M. Essai de sémantique. – P.: Librairie Hachette, 1930. – 375p.
10. Curtis J.-L. Un jeune couple, Julliard, Paris, 1967.
11. Ducrot O. Je trouve que... // Semantikos 1. – №1. - Pp. 63 – 88.
12. Giraudoux J. Bella // J. Giraudoux Oeuvres choisies. – М.: Editions du Progrès, 1980. – 470 p.